

*Daiva Litvinskaitė*

University of Illinois at Chicago

## Kirilikos *Evangelijų* (*Евангелиесъ*, 1865) rašyba: Laurynas Ivinskis ir Jonas Krečinskis

1. Mažų tautų istorijoje nereti atvejai, kai didesni ir stipresni kaimynai diktuoja ne tik politinį, bet ir kultūrinį jų gyvenimą. Anksčiau ar vėliau, susiklosčius naujoms politinėms aplinkybėms, priverstinė kultūra nustumama į paribius, ignoruojama ar net iš viso pamirštama. Per spaudos lotyniškais ir gotikiniais rašmenimis draudimo keturiasdešimtmetį (1864–1904) išėjo apie 60 kirilika rašytų lietuviškų knygų. Filologiniu požiūriu plačiau įvertinti rusiškais rašmenimis išleistas knygas bene pirmasis ėmėsi Giedrius Subačius<sup>1</sup>. Šiek tiek apie lietuvių kalbos kiriliką filologiniu aspektu yra rašęs Vytautas Merkys<sup>2</sup>, Petras Jonikas<sup>3</sup>.

Šiame straipsnyje analizuoju kirilika parengtos knygos *Евангелиесъ антъ недѣлюсь денунъ*<sup>4</sup> (1865) (toliau – *Evangelijos*), kuri remiasi Juozapo Arnulfo Giedraičio *Nauju Įstatymu*<sup>5</sup> (1816), rusų ortografijos ypatybes ir perrašinėtojo kalbinės sistemos modelį. Antanas Alekna<sup>6</sup> ir Merkys (Merkys 1994, 53) mano, kad šią knygą

1 Giedrius Subačius, „Lietuviška ir rusiška lietuviškų spaudinių kirilika 1864–1866 metais“, *Raidžių draudimo metai*, sudarė Darius Staliūnas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2004, 139–173.

2 Vytautas Merkys, *Knygnešių laikai. 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, 40, 91.

3 Petras Jonikas, *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje. Visuomeniniai lietuvių kalbos istorijos bruožai*, Čikaga: Lituanistikos instituto leidykla, 1987, 209–212.

4 ЕВАНГЕЛИЕСЪ АНТЪ НЕДѢЛЮСЪ ДЕНУНЪ ИРЪ КИТУНЪ ШВЕНЧЮ, Куріосъ ира скайтомасъ Бажниціосъ Швентосъ паръ иштисусъ метусъ, пагалъ Ри-ма иредима. ЛЕТУВИШКАЙ ПАРА-ШИТАСЪ. ВИЛЬНЮЙ, СПАУСТУВЕНЪ Р. М. ПОММА. 1865; LLTIB: 23404.

5 [Juozapas Arnulfas Giedraitis,] NAUJAS ISTATIMAS JEZAUS CHRISTAUS WIESZPATIES MUSU LIETUWISZKU LEŽUWIU ISZGULDITAS PAR JOZAPA ARNULPA KUNIGAYKSZTI GIEDRAYTI WISKUPA ŽIEMAYCZIU, ŽENKLINIKA S. STANISLOWO, ISZSPAUSTAS PAS KUNIGUS MISSIONORIUS WILNIUJE 1816; LLTIB: B 4167 Remiantis Aldonos Prašmantaitės analize, jog Giedraičio *Naujas Įstatymas* buvo ne du sykius perleistas, bet perrinktas, šis *Naujo Įstatymo* egzempliorius yra pirmojo rinkimo. Žr. Aldona Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedis, 2000, 255–257.

6 Antanas Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Čikaga: Lituanistikos institutas, 1975, 184.

parengė Laurynas Ivinskis, tačiau palyginus *Evangelijų* rusišką ortografiją su savarankiškai Ivinskio parengtu kiriliniu 1865 metų *Kalendoriumi*<sup>7</sup>, kaip paaiškės iš šio straipsnio, matyti akivaizdžių rusų abėcėlės taikymo koncepcijos skirtumų. Todėl remdamasi Subačiaus sudarytu kirilikos ortografijos ypatybių modeliu (Subačius 2004, 171), bandysiu palyginti *Evangelijų* kirilikos ortografijos (reikalui esant ir fonetines) ypatybes su kitais Ivinskio darbais, taip pat ir platesniu to laikotarpio darbų kontekstu. Bus lyginama *Evangelijų* perrašinėtojo-sudarytojo nors ir ne ištiesai ir ne iš eilės imto teksto iš Giedraičio *Naujo Įstatymo* ortografija, vertinama, kiek ir kaip keistas transkribuojamas tekstas bei perrašinėtojo koncepcija.

2. EVANGELIJŲ PARENGIMO PROBLEMA. Merkio teigimu, *Evangelijos* buvo išspausdintos 1865 metų gruodžio pradžioje (Merkys 1994, 53). Apie jų atsiradimą kunigas Alekna rašo:

Vilniaus Mokslo Apskritis buvo atsiuntęs Valančiui perenzūruoti naują leidimą *Evangelijų*, skaitomų bažnyčiose. Valančius atrašė inspektoriumi Novikovui: „[...] išleistoji Vilniuje *Evangelijų* knyga atspausdinta su daugybe klaidų ir atsiųstas cenzūrai ekzempliorius, perrašytas iš anos knygos rusiškais raidėmis, labai klaidingas. Taigi ar neteiksies Tamsta pavesti Ivinskiui, kad paimtų nuo manęs instrukciją apie susstatymą kito geresnio egzemplioriaus *Evangelijų* pagal žemaitišką Bibliją *Naujo Įstatymo*, išleistą vyskupo Juozapo Giedraičio“. Valančiui atsakė Vilniaus Mokslo Apskričio inspektorius Novikov: „[...] delei Tamstos rašto 9. VI. Nr. 1374 aš pavedžiau P. Ivinskiui žodis į žodį perrašyti rusiškais raidėmis vartojamus katalikų bažnyčioje perskyrimus žemaitiškos *Evangelijos* iš egzemplioriaus *Naujo Įstatymo*, vertimo vyskupo Giedraičio“. Siunčiama tą Ivinskio rankraštį ir prašoma padėti cenzūros parašą. Valančius jį suteikė [...] (Alekna <sup>2</sup>1975, 184).

Vadinasi, *Evangelijas* perrašyti Valančius rekomendavo Ivinskį, kurį pažinojo iš anksčiau. Valančius buvo, anot Danutės Petkevičiūtės, „vienas iš rimčiausių talkininkų“<sup>8</sup> platinant Ivinskio kalendorius. Merkys taip pat neabejoja, kad *Evangelijas* kirilika perrašė Ivinskis. Jis rašo, kad „dar 1865 m. kovo 10 d. I. Šulginas ragino Kornilovą greičiau spausdinti evangelijas. I. Kornilovas tam pritarė ir Ivinskis gavo užduotį perrašyti jas rusišku raidynu“ (Merkys 1994, 53). Akivaizdžiai vyrauja nuomonė, kad *Evangelijų* perrašinėtojas ir sudarytojas esąs Laurynas Ivinskis. Norint tuo įsitikinti, reikėtų palyginti Ivinskio savarankiškai parengtą 1865 metų kirilini *Kalendorių* (vėlesni Ivinskio kalendoriai perdaryti ar sudaryti Jono Krečinskio) su *Evangelijų* rašybos ypatybėmis.

7 КАЛЕНДОРІЮСЬ УКИШКАСЬ АНТЪ МЭТУ ВЪШПАТЪСЬ 1865, ВІЛЬНА, въ Типографіи А. Сыркина. 1865; VUB: L<sub>R</sub> 2532.

8 Danutė Petkevičiūtė, *Laurynas Ivinskis*, Vilnius: Mokslo, 1988, 126.

### 3. EVANGELIJŲ KIRILIKOS ORTOGRAFIJOS BRUOŽAI.

3.1. Šioje knygoje kirilikos raide <e> žymima keletas garsų (pirmi pateikiami pavyzdžiai iš Giedraičio *Naujo Įstatymo*, antri – iš *Evangelijų*):

(a) vakarų aukštaičių [e]: *bet* 16 – *бѣтъ* 4, *giwenimą* 141 – *живенима* 56, *iszgirdęs* 16 – *ишгирдѣсъ* 4, *kėlasi* 16 – *кѣляси* 4, *nėndrė* 16 – *нѣндрѣ* 5, *Newerk* 97 – *Нѣ веркъ* 77, *seseri* 107 – *сесеру* 124, *werpia* 9 – *верпя* 76, *ženklus* 40 – *женклучь* 90;

(b) ši grafema vartojama ir toje pozicijoje, kur vakarų aukštaičiai taria garsą [è], o žemaičiai – dvibalsį [ie] ir redukuotą garsą [e]: *dukte* 13 – *дукте* 88, *kalbieti* 16 – *калбѣти* 5, *Kieles* 163 – *кѣлесь* 39, *paeme* 147 – *паеме* 34, *pawargielems* 16 – *паваргелемсь* 5, *pradiejo* 16 – *прадеио* 5, *tewas* 88 – *тевась* 17;

(c) taip pat raide <e> žymimas vakarų aukštaičių dvibalsis [ie]: *anie* 16 – *анѣ* 5, *Diewo* 128 – *Дѣво* 4, *kwiečiu* 21 – *квѣчию* 21, *kiekwiena* 108 – *кѣквена* 32, *Liepkit* 147 – *лѣпкитъ* 34, *priesz* 108 – *прѣшъ* 32, *užtiesa* 141 – *ужтѣса* 56, *wieszpaties* 34 – *Вѣшпатѣсь* 38.

Toks raidės <e> rašymas trijose skirtingose pozicijose Ivinskiui nebuvo būdingas. Pavyzdžiui, savarankiškai parengtame 1865 metų kiriliniame *Kalendoriuje* grafema <e> jis žymėjo dvi pozicijas – vak. a. garso [e] ir [è] (žemaičių [ie]), bet ne vak. a. dvibalsio [ie] (Subačius 2004, 153): *kyriose* 'kuriose' 4, *pagelbėtu* 'pagelbėtu' 23, *prikeltu* 'prikeltu' 24; *děl* 'dėl' 12, *saule* 'saulė' 13, *intikeio* 'itikėjo' 20. Stanislovo Mikuckio ir Ivinskio kartu sudarytoje 1864 metų АБЕЦЕЛЕ ЖЕМАЙТИШКАЙ-ЛЪТУВИШКА<sup>9</sup> (plačiau žr. Subačius 2004, 141–142), kaip ir *Kalendoriuje*, šia raide žymimi tie patys du garsai – aukštaičių [e] ir [è]. Tokiose pat dviejose pozicijose raidę <e> vartoja Tomas Žilinskis 1865 metų АБЕЦЕЛЕ ЛЪТУВИШКАЙ-РУСИШКА<sup>10</sup>, taip pat ir vėlesni vertėjai – Otonas Praniauskas<sup>11</sup>, Jokūbas Liutostanskis<sup>12</sup>, Kazimieras Lelis<sup>13</sup> ir kiti. Tačiau toks <e> žymėjimas trijose pozicijose (ir

9 АБЕЦЕЛЕ ЖЕМАЙТИШКАЙ-ЛЪТУВИШКА. Ишдѣта пар исакима Ио Милестас Вириясюя Редитоя шяурес-вакаро шалъс М. Н. МУРАВЬЕВА. ВИЛЬНЮЕ. Спаўстувее А. Киркора. 1864; VUB: L<sub>R</sub> 72.

10 АБЕЦЕЛЕ ЛЪТУВИШКАЙ-РУСИШКА, ДЕЛ НАУДОС ЛЕМЭНТОРИШКУ МОКСЛИНИЙЧЮ судета Но Каммисииос Рундавос Публично Апшвѣтимо ир палей пастанавийима Комитето Реданчио Каралистее Ленку ишспаўста. ВАРШАВА. Спаўстувее Комиссииос Апшвѣтимо Публично. 1865; VUB: L<sub>R</sub> 4923.

11 ИШГУЛЬДИМАЙ ШВЕНТУ ЕВАНЕЛЮ АНТЬ ВИСУ НЕДЪЛЮ ИРЪ ШВЕНЧЮ ИШТИСУ МЕТУ. ДАЛИСЪ ТРЕЧЯ. ВИЛЬНЮЙ Спайстувѣ А. Г. Сыркина. 1870; LLТІВ: В 2389-III.

12 ИШЛАЙДЕНСЪ УГНИ, НЕ БЕ УЖГЯ-СИНСИ. ВИЛЬНА. Изданіе Русской Книжной Торговли А. Сыркина, Большая ул., собств. домъ № 88. 1888; VUB: L<sub>R</sub> 1074. Taip pat yra perrašes kirilika – КАУКАЗА НЕВАЛЬНИКАСЪ. ЛЯОНА ТОЛСТОИ (Парглумочита ишъ рускишка). ВИЛЬНА. Типографія А. Сыркина, Большая ул., соб. д., № 88. 1891; VUB: L<sub>R</sub> 57.

13 ЛЪТУВОСЪ КРЯУЧЪМЪ ДРАПАНУ СУКИРПИМА МОКСЛАСЪ скиримъ дель патьмокимаси. Сусятитасъ ирѣ ишдуотасъ нуогъ КАЗИМЯРА В. ЛЯЛИСЪ. СПАУСТУВЕ А. РЕЙНБЕРГЯ. Минтауіо, антѣ діджіосіосъ уличиосъ № 17. 1887; VUB: L<sub>R</sub> 2239.

vak. a. [ie]) būdingas Krečinskio suformuotai kirilikos ortografijos sistemai, niekas kitas iš minėtų autorių grafiškai trijų skirtingų garsų viena raide <e> nežymėjo. Tiesa, trijų pozicijų žymėjimas viena raide <e> būdingas Ivinskio rengtam ir po to Krečinskio redaguotam 1866 metų *Kalendoriui* (liudijama, kad jį rengė Ivinskis, o spausdinimu rūpinosi Krečinskis; Merkys 1994, 92). Gali kilti klausimas, ar rengdamas *Evangelijas* Ivinskis nebuvo paveiktas Krečinskio ortografijos modelio.

Subačius rašo, kad abiejų vertėjų kirilikos taikymo lietuvių kalbai koncepcija stipriai skyrėsi: „tiek Ivinskis, tiek Krečinskis žinojo, kad taiko kirilikos abėcėlę skirtingai, kad jų sistemos nėra suderinamos“ (Subačius 2004, 162), o minėtame 1866 metų kalendoriuje Krečinskio ortografijos ypatybės akivaizdžiai užgožė Ivinskio. Ivinskio ir Krečinskio ortografijų santykis kiek paaiškėja palyginus keletą dažnai pasitaikančių žodžių iš ankstesnių Ivinskio ir Krečinskio<sup>14</sup> darbų su 1866 metų *Kalendoriaus* bei analizuojamos *Evangelijų* knygos pavyzdžiais (žr. 1 lentelę).

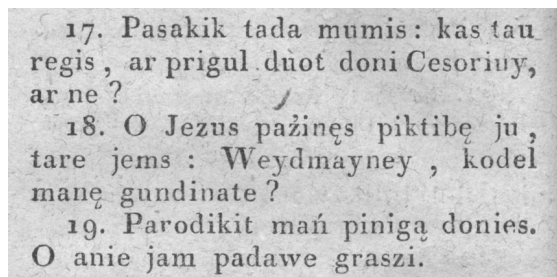
	Dažnai pasitai- kantys žodžiai	Ivinskio 1865 me- tų <i>Kalen- dorius</i>	<i>Evange- lijos</i> (1865)	Ivinskio ir Kre- činskio 1866 me- tų <i>Kalen- dorius</i>	Krečinskio <i>Kantičkos</i> <sup>15</sup>	<i>Trumpas</i> <i>Katekiz- mas</i> <sup>16</sup> (1865)	<i>Senas</i> <i>aukso</i> <i>altorius</i> <sup>17</sup> (1866)
[ė]	<i>dėl</i>	<i>дель</i> 23, 24, 28, 38, 41	<i>дѣль</i> 3, 60, <i>Кодѣль</i> 21, <i>кодѣль</i> 44	<i>дѣль</i> 28, 31, 36, 55	<i>дѣль</i> 19, 22, 23, 29	<i>дѣль</i> 4, 5, 10, 11	<i>дѣль</i> 31, 32(2x), 42, 45
	<i>turėti</i>	<i>Антурѣда- ва</i> 24, <i>антурѣума</i> 38, 41, <i>турѣтѣ</i> 29	<i>турѣсь</i> 75, <i>турѣіо</i> 32, 34, 85	<i>турѣдами</i> 36, <i>турѣ</i> 66, 68, <i>ужтурѣ- теі</i> 28	<i>антурѣсма</i> 17, <i>турѣ</i> 15, 17, 18, 19	<i>иштурѣ</i> 21, <i>турѣ</i> 19, 20, <i>турѣту- мемъ</i> 25	<i>антурѣи- ма</i> 69, <i>турѣ-</i> <i>дамсъ</i> 27, <i>турѣкъ</i> 51

<sup>14</sup> Prof. Giedriaus Subačiaus vedamų paskaitų-seminarų „Lietuvių kalbos istorija“ metu (Ilinojaus universitete Čikagoje) kirilika perrašytų knygų *Trumpas Katekizmas* bei *Senas aukso altorius* preliminari filologinė analizė parodė, kad šių tekstų kirilikos ortografijos modeliai labai panašūs į Krečinskio suformuluotąjį modelį. Merkys rašo, kad *Senas aukso altorius* perrašyti rusišku raidynu buvo pavestas Ivinskiui, bet vėliau, jau Ivinskio perrašytą, taisė Krečinskis (Merkys 1994, 50–51). Norėdama įsitikinti, ar šiose knygose atsispindi Krečinskio ar Ivinskio kirilikos ortografijos modelis, įtraukiau jas į dažnai pasitaikančių žodžių lentelę.

<sup>15</sup> [Кантычкась арба книнга гѣсмю паръ Мотѣю Волончевски вискупа парвейзѣта ирѣ ишнае ишпауста. Вильнюй, спаустувеиъ А. Сыркина 1865]; VUB: L<sub>R</sub> 1283.  
<sup>16</sup> ТРУМПАСЪ КАТЕХИЗМАСЪ Аукцяу-сей крашта виреснибей лійпантъ парашитасъ дѣль каталику яунуменесь и мокслусъ лейдамось ИШСПАУСТАСЪ ВИЛЬНЮЙ, Спаустувень Р. М. РОММА. 1865; LLTIV: 909.  
<sup>17</sup> СЕНАСЪ АУКСА АЛТОРЮСЪ АРБА СУРИНКИМАСЪ ИВАЙРЮ МАЛДУНЪ ИРЪ ГЪСМЮНЪ [...] ВИЛЬНЮЪ спаустувень Р. М. Ромма. 1866; LMAV: 63847.

	Dažnai pasitaikantys žodžiai	Ivinskio 1865 metų Kalendorius	<i>Evangelijos (1865)</i>	Ivinskio ir Krečinskio 1866 metų Kalendorius	Krečinskio <i>Kantičkos</i>	<i>Trumpas Katekizmas (1865)</i>	<i>Senas aukso altorius (1866)</i>
[ė]	<i>tėvas</i>	<i>Тѣва</i> 15, 25, <i>Тѣвась</i> 11, 20	<i>Тева</i> 38, 55, <i>тевась</i> 17, 38, 46, 48	<i>тевунь</i> 31	<i>Тева</i> 13, 28, <i>Тева</i> 43, <i>Тевуй</i> 42	<i>Тева</i> 25, 30, <i>Тевась</i> 5, <i>Теве</i> 6, <i>Теву</i> 25, 30	<i>Тева</i> 26, 27, 36, <i>Теве</i> 40
[ie]	<i>diena</i>	<i>дѣна</i> 6, 11, 12, 13, <i>Дѣнась</i> 4,	<i>деноь</i> 16, <i>дену</i> 16, <i>дѣнась</i> 58, 66	<i>дена</i> 6, 7, 8, 9, <i>дена</i> 31, <i>денунь</i> 28	<i>денось</i> 10, <i>шендена</i> 39, 65	<i>деной</i> 9, 24, <i>дену</i> 25	<i>дена</i> 7, 33, 34, 41, <i>деноь</i> 27
	<i>Dievas</i>	<i>Дѣва</i> 10, 12	<i>Деве</i> 70, 71, <i>Деве</i> 4, 63	(vienintelė išimtis: čia ši leksema rašoma dvejojai) <i>Дева</i> 29; <i>Дѣва</i> 70, <i>Дѣве</i> 72	<i>Дева</i> 61, 66, 68, <i>Деве</i> 9(4x), <i>Девсь</i> 45	<i>Дева</i> 6, 7, 10, <i>Девась</i> 4, 5	<i>Дева</i> 27, 29, 33, 34, <i>Девась</i> 36, <i>Девуй</i> 35
	<i>niekas</i>		<i>Некась</i> 75, <i>неко</i> 63	<i>нека</i> 66	<i>некадось</i> 50, <i>нексь</i> 62	<i>нека</i> 6, 8, 13, <i>некуметь</i> 6	<i>нека</i> 40, <i>некадось</i> 44, 52, <i>некадь</i> 40
	<i>vienas</i>	<i>вѣнамъ</i> 28, <i>вѣну</i> 28	<i>вена</i> 25, <i>венась</i> 34, <i>вено</i> 63, <i>венокъ</i> 63	<i>вена</i> 36, <i>венась</i> 41	<i>вена</i> 68(2x), 71, <i>вени</i> 102, <i>венсь</i> 96	<i>венась</i> 5, <i>венатини</i> 9, <i>венось</i> 5	<i>вена</i> 40, <i>Вена</i> 7, <i>венибе</i> 28, <i>кеквенась</i> 38
	<i>Viešpaties</i>	<i>Вѣшпатѣсь</i> 5, 8, 12	<i>Вешпате</i> 64, 67(2x), <i>Вешпатесь</i> 38	<i>Вешпатесь</i> 31	<i>Вешпати</i> 11, <i>Вешпатсь</i> 12	<i>Вешпатесь</i> 6(2x)	<i>Вешпате</i> 37, 38, 46, <i>Вешпати</i> 36

1 lentelė. Ivinskio ir Krečinskio kirilika perrašytuose darbuose dažnai pasitaikančių žodžių <e> ir <ѣ> ortografijos pavyzdžiai



1 pav. [Juozapas Arnulfas Giedraitis.] *Naujas Įstatymas*, 1816, 36: įvardis *tau Evangelijose* perrašytas маѡъ, o iš žodžių *doni, donies* sukuriama hipernormalizmai; LLTIB: 4167

Nors lentelėje pateikiama tik keletas tuose darbuose vartojamų žodžių, bet jie yra tarp dažnesniųjų. Lentelės pavyzdžiai gali atrodyti gana netikėti, nes ne Ivinskio, o Krečinskio pavyzdžiai gana tiksliai atitinka *Evangelijų* pavyzdžius. Daugumos *Evangelijų* žodžių <e> ir <ѣ> rašyba skiriasi nuo Ivinskio rašybos modelio, vartoto 1865 metų *Kalendoriuje*, o turi labai daug panašumų su Ivinskio ir Krečinskio 1866 metų *Kalendoriumi* bei su Krečinskio suformuluota rašymo sistema. Mintis apie jų dviejų vėlesnį bendradarbiavimą galėtų neatrodyti visai nereali<sup>18</sup>.

### 3.2. *Evangelijose* tam pačiam vak. a. garsui [e] žymėti vartojama ir raidė <я>:

(a) *atsigieria* 140 – *атсигеря* 18, *didzia* 128 – *диджа* 3, *giarą* 140 – *гяра* 18, *tabiaius* 109 – *лабьяуць* 33, *pakialkite* 128 – *пакяльките* 3, *tolausias* 11 – *толяусяць* 20, *ziames* 128 – *жямесь* 3;

(b) raide <я> taip pat žymimas vak. a. [ja]: *gunditojas* 4 – *гундитояць* 29, *klausiniejanti* 88 – *к[л]аусинеянти* 16, *Mokitojau* 163 – *Мокитояу* 40, *numazgojau* 163 – *нумазгояу* 40, *saugoja* 109 – *саугоя* 33, *stojas* 11 – *стояць* 20, *tuojaus* 123 – *туояуць* 28.

Iš šių pavyzdžių galima pastebėti *Evangelijų* perrašinėtoją stengusis rašyti grafemą <я> ne kaip papuolė, bet orientavusis į lotynišką grafiką. Dažniausiai <я> rašomas ten, kur lotyniškais rašmenimis Giedraičio 1816 metų *Naujame Įstatyme* esti atspausdinta <ia> ar <ja>. Tik retkarčiais perrašinėjant iš *Naujo Įstatymo* nepaisoma lotyniškos grafines išraiškos variacijų ir stengiamasi vienodinti (plg. *gieray* 163 – *гярай* 40, *kieturias* 4 – *кятуресь* 29, *waykielis* 3 – *вайкялис* 15).

Konkurencija tarp grafemų <я> ir <e> tam pačiam garsui [e] žymėti būdinga visiems minėtiems Praniausko, Liutostansko, Lelio kirilika rašytiems darbams. Apie Ivinskio grafinį apsisprendimą rašyti raidę <я> ten, kur lotyniškame variante yra <ia> ar <ja> gana keblu, nes nėra išlikusio 1865 metų *Kalendoriaus* lotyniškojo varianto rankraščio, tačiau matyti, kad tam tikrus žodžius jis stengėsi rašyti nuosekliai. Tuo tarpu Krečinskis paraidžiui perrašinėdamas kirilika originalų tekstą neišvengė <я> ir <e> varijavimo. Plg. Ivinskio 1865 metų *Kalendoriaus*: *Гярадея* 25,

<sup>18</sup> Tai liudytų ir du draugiški Krečinskio laiš-  
 kai Ivinskiui, išspausdinti knygoje *Laury-  
 nas Ivinskis, Raštai*, Vilnius: Lietuvių lite-

ratūros ir tautosakos institutas, 1995,  
 506–507.

не вейзди антъ асабосъ жмоню. Паса-  
 кикъ тада мумсъ: касъ тавъ регисъ, аръ  
 пригуль дуоть дуони Цесорюй, аръ не?  
 О Иезусъ пажиненсъ пиктибе ю, таре емсъ:  
 Вейдмаиней, кодъль маненъ гундинате?  
 Пародикитъ манъ пининга дуонесъ. О  
 ане ямъ падаве граши. Иръ таре емсъ

2 pav. *Evangelijos*, 1865, 87:  
 įvardis *тавъ*, hipernormalizmai  
*дуони, дуонесъ*;  
 LLTIB: 23404

*гярэснэй* 26; Krečinskio *Kantičkų*: *гяра* 10, 11, *геру* 12, *геряусъ* 30; *Seno aukso altoriaus*:  
*гяра* 30, *гярадъистесъ* 26 (ir *гера* 30, *герайсъ* 30).

3.3. Raidė <э> *Evangelijose* vartojama keliose pozicijose – dažniausiai žodžių  
*eiti, esti* šaknyse ir apskritai žodžio pradžioje, pavyzdžiui:

(a) *ateimas* 40 – *атэіумасъ* 90, *ateys* 128 – *атэйсъ* 3, *ateywis* 135 – *атэйвисъ* 42, *ejo*  
 88 – *эіо* 16, 17; ir *esanti* 135 – *эсантѣ* 42, *esi* 16, 141 – *эси* 4, 113; *elgietaudamas* 123 –  
*эльгетаудамасъ* 28, *elgetauti* 118 – *эльгетаутѣ* 68, *Eliosziūmi* 26 – *Эліішюми* 116, *Elz-*  
*bieta* 84 – *Эльзбета* 109 (plg. *Kantičkose*: *Ельжбета* 15, *Эльжбета* 42), *ereley* 40 –  
*эрелей* 90, *erszkecziu* 100 – *эршкечю* 26, 67, 150 (plg. *Kantičkose*: *эршкетейсъ* 40, 52,  
*эршкечюсъ* 59), *Ewangeliq* 82 – *Эвангелія* 135, *Эвангелиесъ* 145, *ežiero* 93 – *эжяро* 63;

(b) grafema <э> taip pat pažymimas ir dvibalsio [ei] pirmasis dėmuo, nors tokių  
 atvejų nėra daug: *paŭeykslq* 163 – *навэйксла* 40 (plg. Ivinskio 1865 metų *Kalendoriuje*:  
*Павэйксла* 25[4x]); *Sename aukso altoriuje*: *навэйксла* 40, 61), *teysuju* 13 – *тэйсую* 128,  
*weydtayniey* 8 – *вейдмайнэй* 142;

(c) garsui [e] žymėti ne žodžio pradžioje vos keli atvejai: *Grekiškay* 173 –  
*грэконишкай* 153 (pakeistas žodis, nors šaknis ta pati), *penia* 9 – *пэна* 76.

Raidė <э> žodžių *eiti* ir *esti* vediniuose ir žodžio pradžioje rašydavo beveik visi  
 to meto perrašinėtojai. Taip rašoma Mikuckio ir Ivinskio *Abécélėje*, Žilinskio *Abécé-*  
*lėje*, Krečinskio redaguotame *Sename aukso altoriuje*, *Trumpame Katekizme*, taip pat  
 kartu su Ivinskiu parengtame kalendoriuje (nors plg. iš 1866 metų *Kalendoriaus* –  
*пэна* 50, *эжяра* 82, kurie galėtų būti likę Krečinskio nepastebėti redaguojant Ivinskio  
 tekstą). Savarankiškai rengtame Ivinskio 1865 metų *Kalendoriuje* šios raidės  
 vartojimas ryškiai skiriasi nuo minėtųjų. Pasak Subačiaus, „raidės <э> kiekybiniai  
 parametrai akivaizdžiai daug didesni“ (Subačius 2004, 154). Ivinskis šią raidę  
 vartojo įvairiose pozicijose, o ne tik minėtuose žodžiuose ar jų vediniuose, pavyz-  
 džiui, *апрэйшкимасъ* 5, *Караленэсъ* 5, *мэту* 4, *швэнтэсъ* 4. Subačius teigia, kad  
 Ivinskis buvo nusistatęs žymėti visus [ei] dvibalsio atvejus raide <э> (ir <й>), todėl  
 pavyzdžiai iš *Evangelijų* su šiuo dvibalsiu tarsi patvirtintų šiokią tokią jo autorystę.  
 Bet apskritai <э> vartosena *Evangelijose* daug panašesnė į Krečinskio kirilikos  
 modelį.

### 3.4. Grafema jatj <ѣ> Evangelijose žymima keletas fonetinių pozicijų:

(a) vak. a. dvibalsis [ie]: *abiejems* 21 – *абѣемсѣ* 22, *aniems* 106 – *анѣмсѣ* 123, *mielas* 17 – *млѣасѣ* 106, *pietus* 36 – *пѣтусѣ* 82, *sniegas* 27 – *снѣгасѣ* 30, *swieto* 128 – *свѣто* 3, *szwiesus* 27 – *швѣсусѣ* 30, *wieta* 175 – *вѣта* 97;

(b) vak. a. [ė] (žemaičių [ie]): *bega* 156 – *бѣга* 57, *beda* 40 – *бѣда* 89, *del* 128 – *дѣлѣ* 3, *Kodel* 12 – *Кодѣлѣ* 21, *menesio* 128 – *мѣнесіо* 3, *menio* 40 – *мѣнюо* 90, *neturejo* 100 – *не турѣіо* 26, *niera* 3 – *нѣра* 101, *sekla* 21 – *сѣкла* 21, *wejus* 12 – *вѣюсѣ* 21;

(c) vak. a. [e]: *didesnis* 21, 154 – *дидѣснѣсѣ* [sic!] 22, *dидѣснѣсѣ* 36, *jeys* 88 – *нѣусѣ* 17, *letesnis* 140 – *летѣснѣсѣ* 18, *nereges* 154 – *не рѣгесѣ* 36, *skie* 33 – *сѣке* 38. Galima skirti morfologinę <ѣ> rašymo poziciją – Evangelijų perrašinėtojas tarsu buvo arsisprendęs raide <ѣ> rašyti vietininko linksnyje: *anose denose* 40 – *аносѣ деносѣ* 89, *dayktuose* 88 – *даѣктуосѣ* 17, *metuose* 88 – *метуосѣ* 17, *namuose* 16 – *намѣосѣ* 5.

Lyginant tokį grafemos <ѣ> vartojimą Evangelijose su kitų kiriliką taikiusiųjų ortografijos modeliais matyti, kad Mikuckis, Žilinskis ją žymėjo vak. aukštaičių garsą [ie]. Ivinskis 1865 metų *Kalendoriuje* ją rašė dar ir aukštaičių [ė] garsui žymėti. Krečinskio rengtuose darbuose – *Kantičkose*, *Sename aukso altoriuje*, *Trumpame Katekizme* – šia grafema, panašiai kaip <e>, žymimos trys skirtingos pozicijos: aukštaičių [ė], [e] ir dvibalsis [ie], nes transkribuojant Krečinskiui svarbiausia buvo ne kuo tiksliau užrašyti garsus, bet ieškoti panašumų su rusų ortografija (žr. Subačius 2004, 165). Tokios pat fonetinės pozicijos <ѣ> žymimos ir 1866 metų *Kalendoriuje*. Krečinskis dažnai raide <ѣ> rašė žodžio gale (vietininko linksnyje) ir dvibalsyje [ei]. Pavyzdžiui, *Sename aukso altoriuje*: *шіоѣ деносѣ* 27, *трііосѣ асабосѣ* 28; *анрѣѣшкѣ* 35, *дидеснѣѣ* 73. Ivinskiui toks dvibalsio [ei] žymėjimas nebuvo būdingas, todėl keletas Evangelijose pasitaikančių „krečinskiškai“ užrašytų dvibalsio [ei] pavyzdžių (*ишшвѣѣстусѣ* 33, *не анрѣѣшкѣ* 116, *мажатикѣѣ* 76) bei grafemos <ѣ> rašymas trijose skirtingose fonetinėse pozicijose galėtų būti dar viena jungtis tarp *Evangelijų* ir Krečinskio darbų.

3.5. Evangelijose žodžio pabaigoje rašomas jeras <ъ>: *ant* 128 – *анѣ* 3, *bus* 128 – *Бусѣ* 3, *baumes* 128 – *баѣмесѣ* 3, *isztark* 11 – *иштаркѣ* 20, *Liepkit* 147 – *Лепкитѣ* 34, *szwentes* 88 – *швентесѣ* 16, *tarnas* 11 – *тарнасѣ* 20, *tarp* 88 – *тарпѣ* 16, *tewas* 88 – *тевасѣ* 17. Jo nėra Mikuckio, Žilinskio darbuose, bet jis vartotas tiek Ivinskio, tiek Krečinskio perrašuose.

3.6. Minkštoji afrikata <dž'> nuosekliai keičiama raidėmis <дж>: *aplaidzia* 157 – *аплаїдѣя* 47, *didzia* 128 – *дидѣя* 3, *dziaugsmi* 100 – *дѣяугсмѣ* 26, *dzius* 128 – *дѣюсѣ* 3, *laidzias* 40 – *лаїдѣясѣ* 91, *medziu* 128 – *медѣю* 4, *meldziu* 116 – *мельдѣю* 61, *zodzey* 128 – *жодѣей* 4, *zwaydziau* 128 – *жваїздѣю* 3. Taip afrikata buvo rašoma Mikuckio, Žilinskio, individualiuose Ivinskio darbuose, bet Krečinskis kai kuriuose tekstuose minkštąją afrikatą <dž'> žymėjo dvejopai – <дж> ir <дз> – priklausomai nuo originalo rašybos (plačiau žr. Subačius 2004, 160).

Raidė	Garsas	Ivinsk. 1865 Kalen- dorius	Mikuck. ir Ivinsk. Abėcėlė	Žilinsk. Abėcėlė	<i>Evangelijos</i>	Ivinsk. ir 1866 Kalend.	Kreč. Kan- tičkos	Kreč. Senas aukso altorius	Kreč. Trum- pas Ka- tekiz- mas
(3.1.) <e>:	(a) [e]	+	+	+	+	+	+	+	+
	(b) [è]	+	+	+	+	+	+	+	+
	(c) [ie]	-	-	-	+	+	+	+	+
(3.2.) <я>:	(a) [e]	+	+	+	+	+	+	+	+
(3.3.) <э>:	(a) ž. pradž., <i>eiti, esti</i>	+	+	+	+	+	+	+	+
	(b) dvi- bals. [ei]	+	-	-	+	-	-	-	-
	(c) [e]	+	+	+	+	+	+	+	+
	(d) [è]	-	-	+	-	-	-	-	-
(3.4.) <ѣ>:	(a) [ie]	+	+	+	+	+	+	+	+
	(b) [è]	+	-	-	+	+	+	+	+
	(c) [e]	-	-	-	+	+	+	+	+
(3.5.) <ѣ>	-	+	-	-	+	+	+	+	+
(3.6.) <дз>	[dž']	-	-	-	-	-	+	-	-
	<дж>	+	+	+	+	(+)	+	(+)	(+)
(3.7.) <ô>	[uo]	+	+	+	-	-	-	-	-
	<ÿ>	[au]	+	+	+	-	-	-	-
	<ы>	-	-	-	-	-	+	+	+

2 lentelė. *Evangelijų* ortografijos palyginimas su kitų to meto perrašinėtojų kirilikos ortografijos modeliais

3.7. Reikia pridurti, kad 1865 metų *Kalendoriuje* Ivinskis dvibalsį [uo] rašė raide <ô>, dvibalsį [au] žymėjo raide <ÿ>, kurios dingsta jau 1866 metų *Kalendoriuje*, jų taip pat nėra nei *Evangelijose*, nei Krečinskio ortografijos modelyje. Tuo tarpu Krečinskis *Kantičkose*, *Sename aukso altoriuje*, *Trumpame Katekizme* buvo įsivedęs raidę <ы>, kurios šioje knygoje taip pat nėra. Greičiausiai jos nevartojimą galima paaiškinti tuo, kad Krečinskis nuosekliai sekė originalo lotyniškoms raidėms rašybą, o Giedraičio *Naujame Įstatyme* raidės <y>, žyminčios paplatėjusį žemaičių [ę], kurią Krečinskis būtų galėjęs žymėti <ы>, nėra.

4. IVINSKIO IR KREČINSKIO INDĖLIS RENGIANT *EVANGELIJAS*. *Evangelijų* analizė ir kirilikos ortografijos ypatybių lyginimas su kitų autorių kirilikos ortografijos modeliais verčia stipriai abejoti, jog Ivinskis *Evangelijas* rengė pats vienas. Nedera pamiršti, kad, Merkio žodžiais, 1864 metais Ivinskio perrašomos knygos – Tado Juzumo ir Jeronimo Kiprijono Račkausio sudarytosios maldaknygės *Senas aukso altorius* – ortografija nepatiko Kauno švietimo apygardos inspektoriui Novikovui: „1865 m. vasario 12 d. N. Novikovas I. Kornilovui skundė Ivinskį, kad šis blogai atlieka jam duotą darbą“ (Merkys 1994, 53). Tuomet ši knyga buvo perduota Krečinskiui, kurio darbu Kauno gubernatorius, atrodo, buvo patenkintas: „Krečinskis neatsitiedamas sėdėjo prie šio darbo, man reikalaujant, taisė raudonu rašalu [...], kad galima būtų matyti, kaip labai niekam vertas Ivinskio darbas“ (Merkys 1994, 53). Šios citatos iš laiškų prieštarautų ankstesnei Novikovo nuomonei, išdėstytai laiške Valančiui, kur jis sakosi siunčiąs Valančiui peržiūrėti Ivinskio darbą. Juo labiau kad *Evangelijų* knyga pradėta rengti iš karto po to, kai Novikovas apskundė Ivinskį Kornilovui. Iš teksto analizės matyti, kad nemažai prisidėjęs prie *Evangelijų* turėjo būti ir Krečinskis – tam tikri ortografijos bruožai, atskirų žodžių rašymas būdingas tik Krečinskiui, o ne Ivinskiui ar kam kitam.

Kad būtų dar akivaizdžiau, palyginkime keletą paties Ivinskio rengto 1865 metų *Kalendoriaus* citatų iš *Evangelijų*, kurios Ivinskio parenkamos kiekvienai savaitei, su atitinkamais pavyzdžiais iš *Evangelijų*:

<i>Evangelijos</i> 1865	Ivinskio 1865 <i>Kalendorius</i>
<i>бетъ куре buvo паквести, не buvo вертайсь.</i> 83	<i>Бетъ куръ buvo паквѣсти, нѣ buvo вѣртайсь.</i> 20
<i>Вешпате! гяльбекъ мусъ, жустаме.</i> 21	<i>Вѣшпатѣ! гѣльбѣкъ мусъ, жувамѣ.</i> 21
<i>Интикъіо жмогусъ калбай, куренъ ямъ пасакѣ Іезусъ.</i> 84	<i>Интикеіо жмогусъ калбай, курѣнъ ямъ пасакѣ Іезусъ.</i> 20
<i>Милеси Вешпати Дева таво, ишъ висосъ ширдѣсь таво.</i> 73	<i>Милеси Вѣшпати Дѣва таво, ишъ висосъ ширдѣсь таво.</i> 18
<i>паквестасъ антъ сводбосъ, не съскисъ антъ пирмосъ вѣтосъ.</i> 78	<i>Паквѣстасъ антъ сводбосъ, нѣ съскисъ антъ пирмосъ вѣтасъ.</i> 19
<i>палаймннти, куре не регъіо, о интикъіо.</i> 97	<i>Палаймннти, куръ нѣ рѣгеіо о интикеіо.</i> 14
<i>штай тевасъ таво иръ ашъ гайлесинги ешкоіомѣ тавесъ.</i> 17	<i>Штай Тѣвасъ таво, иръ ашъ гайлѣдами ѣшкоемъ тавѣсь.</i> 11

3 lentelė. *Evangelijų* ortografijos palyginimas su Ivinskio 1865 metų *Kalendoriaus* ortografija

Matyti, kad *Evangelijose* vyrauja Krečinskio kirilikos ortografijos modelis, ne Ivinskio. Kyla klausimas, ar jie bendradarbiavo? Kaip jiedu dirbo? Sprendžiant iš

istoriografinių šaltinių ir ortografijos analizės rezultatų galima manyti, kad Ivinskis gavo užduotį perrašyti kirilika Giedraičio *Naują Įstatymą*, o vėliau Krečinskis jį redagavo.

5. EVANGELIJŲ PARENGIMAS. *Evangelijas* sudarantys skyriai iš Giedraičio *Naujo Įstatymo* imti ne iš eilės. Pramaišiu parinkti tekstai iš keturių apaštalų Evangelijų, kurios išdėstytos skirtingose *Naujo Įstatymo* vietose; perrašyti ne ištisiniai pasakojimai, o parinktos ištraukos. Ivinskis tiesiog galėjo parengti visai naują leidinį, tad veikiausiai jis perrašė tekstą kirilikos raidėmis sava ranka. Greičiausiai Krečinskis Ivinskio tekstą tik redagavo<sup>19</sup>, pats ištisai neperrašinėjo. Kaip argumentas tokio darbo metodui įrodyti galėtų būti minėtoji raidė <ѡ>: Krečinskis jos niekur kitur nerašė, tik žodžiuose *eiti, esti* bei žodžio pradžioje, kitaip rašyti jis visai neturėjo įgūdžių. Todėl tikėtina, kad tik taisydamas galėjo nepastebėti, palikti Ivinskiui būdingų raidės <ѡ> rašymo atvejų – perrašydamas ištisai greičiausiai jas būtų pakeitęs savaip.

6. PERRAŠYMO PAKEITIMAI. Perrašytame tekste nemaža pakeitimų – neretai lotyniškoms raidėms parengto varianto vak. aukštaičių lytys perrašomos žemaitiškai. Kaip jau minėta, Krečinskiui tarmė nerūpėjo, jis buvęs labiau paveiktas originalo rašybos, o ne garsų; orientavęsis į rusų ortografijos sistemą.

Tekstas transkribuotas gana kruopščiai, stengtasi atidžiai sekti lotyniškąjį variantą, tačiau ne visada perrašinėtojas (regis, Ivinskis) išliko objektyvus perrašomam tekstui. Vietomis atsiranda lotyniškojo varianto pataisymų: *akminis* 154 – *акменись* 37, *priglopsti* 96 – *приглобсти* 59. Žodžiai, įvardijantys Dievą, rašomi didžiosiomis raidėmis, nors Giedraičio tekste – mažosiomis. Kai kurios fonetinės ypatybės žemaitinamos. Gausiausią žemaitinimų grupę sudaro aukštaičių dvibalsio [uo] perrašymas žemaitiškai dūnininkiškai – raide <u>: *duobe* 96 – *дубе* 59, *duoda* 10 – *дуда* 67, *juo* 2 – *ю* 15, *juos* 5 – *юсь* 93, *parpuolę* 3 – *парпуленъ* 16; arba raide <o>, kuri žemaičiui galėjo atrodyti kaip grafinė garso [uo] išraiška: *apsiiuose* 163 – *анциоце* 39, *juos* 87 – *юсь* 9, *prilyginimuose* 21 – *прилигинимось* 23, *raupuoti* 16 – *раупоти* 4.

Tačiau pasitaiko tokių atvejų, kai Giedraičio knygos raidės <u> ir <o> *Evangelijose* pakeičiamos dvibalsiu <uo>, taip sukurta nemaža hipernormalizmų: *dangun* 141 – *дангунъ* 114, *doni* 36 – *дони* 87 (plg. 1 ir 2 pav.), *donies* 36 – *донесъ* 87 (plg. 1 ir 2 pav.), *nubegęs* 123 – *нубьгенсь* 136, *nutyteies* 163 – *нумилеесъ* 38, *nuvilko* 163 – *нувилко* 39, *tukstanczius* 64 – *тукстанчиюсь* 66, *tuokstanciu* 138. Pakeitimai daryti dūnininko, o Ivinskis ir buvo dūnininkas. Ypač į akis krinta priešdėlio *nuo-* vietoj *nu-* rašymas, kuris būdingas tik Ivinskiui<sup>20</sup>. *Evangelijose* pasi-

19 Plg. anksčiau minėtą Novikovo citatą apie Ivinskio darbą, kurį raudonu rašalu taisė Krečinskis.

20 Petras Jonikas, *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje*, Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1972, 67.

24. Niekas ne gal dwiem ponams  
tarnauti; nes arba wieną neapjkan-  
toy turės, o antrą miles: arba pas  
wiena laykisis, o antrą paniekins.  
Ne galite Diewuy tarnauti ir ma-  
monay.

25. Delto sakau jums: nesirupin-

3 pav. [Juozapas Arnulfas Giedraitis,] *Naujas Įstatymas*, 1816, 9: žodis *dwieim Evangelijose* pažemaitintas; nėra brūkšnelio tarp neigiamosios dalelytės ir veiksmažodžio bei prieš postpozicinę dalelytę;  
LLTIB: 4167

taikantis žodis *tūkstantis* (*тыюкстанчиюсь* 66, *тыюкстанчию* 138) užrašytas kaip Ivinskio – savo lenkų–lietuvių kalbų žodyno rankraštyje jis rašė *tuókstanćziū* 234, 251<sup>21</sup>, todėl galima manyti, jog perrašinėdamas *Evangelijų* tekstą kai kurių žodžių formas pakeitė Ivinskis.

Kartais aukštaitišką dvibalsį [ie] pakeičia žemaičių [ī], pvz.: *dwieju* 37 – *dwīo* 80, *prie* 9 – *priū* 76.

Taip pat išsiskiria įvardžių *sau, tau* rašymas – Giedraičio *sau, tau* kirilika perrašomi atitinkamai *савъ* (p. 31, 69, 102), *тавъ* (p. 18, 25, 87; plg. 1 ir 2 pav.). Toks neįprastas įvardžio *tau* užrašymas retas, bet randamas Ivinskio ir Krečinskio 1866 metų *Kalendoriuje*: *касъ тавъ рупъ скусте?* 74, taip pat Krečinskio *Kantičkose*: *Панна када таū гурдее, / Думодама савъ стебее, / Коксай буту свейкинимасъ* 14 bei Ivinskio savarankiškai rengtame 1865 metų *Kalendoriuje*: *тавъ сакау* 19, todėl sunku pasakyti, kuris iš jūdviejų nusprendė taip rašyti įvardžius *Evangelijose*.

Be to, naujas *Evangelijų* rašybos bruožas – brūkšnelis tarp dalelyčių, kurio nebūdavę Giedraičio *Naujame Įstatyme*. Brūkšnelis pradedamas rašyti ne nuo *Evangelijų* pradžios, tik nuo 35 puslapio, o nuo 56 puslapio jis imamas žymėti dar ir tarp neigiamo veiksmažodžio, t. y. tarp dalelytės *ne* ir veiksmažodžio: *не-атсупадо* 75, *не-галите* 75 (plg. 3 ir 4 pav.), *не-гурдею* 72. Jis rašomas nenuosekliai ir neilgai – iki 76 puslapio, o toliau iki pat knygos pabaigos brūkšnelis žymimas tik prieš postpozicines dalelytes, pavyzdžiui: *бегъ-не* 75, *курисъ-гу* 127, *теино-гу* 78.

Kai *Evangelijos* buvo išspausdintos, Valančius nepatenkintas rašė Novikovui:

Peržiūrėdamas išnaujo atspausdintą rusiškomis raidėmis žemaitišką knygą „Евангелиюсъ“, Tamstos man atsiustą [...], atradau šiuos trūkumus:

1. Paprastas spaudos klaidas (jos nurodomos);
2. Spaudos klaidas, permainingias prasme;

21 Ačiū Onai Kažukauskaitėi, padėjusiai palyginti tam tikrus *Evangelijų* žodžius su esančiais Ivinskio rankraštiname žodyne.

саво: Некасѣ не галь думѣ понамѣ тар-  
наути, несѣ арба вена неанижантой турѣсѣ,  
о антра милесѣ: арба пасѣ вена лайки-  
сисѣ, о антра панекинсѣ. Не-галите Де-  
вуй тарнаути ирѣ мамонай. Дѣль-то са-

4 pav. *Evangelijos*, 1865, 75: pažemaitintas žodis *думѣ*; tarp neigiamosios dalelytės ir veiksmazodžio *Не-галите*, prieš postpozicinę dalelytę *Дѣль-то* rašomas brūkšnelis, kurio nėra Giedraičio *Naujame Įstatyme*;  
LLTIB: 23404

3. Spaudos klaidas, permainingas prasmę ir pasidariusias delto, kad rusiškos raidės netinka išreikšti kaikiuriems lietuviškos kalbos garsams;
4. Praleidimus. (Aleksa 1975, 186).

Aleksa priduria:

Toliau Valančius išaiškines, [...] kad dėl klaidų paminėtoji Evangelijų laida negalinti būti vartojama katalikų Bažnyčioje, delto, kad pilna esant visokių klaidų, kurios iškraipo Šventojo Rašto tekstą. Beto, kaip viršuje esąs nurodęs, kaikiurių žemaitiškos kalbos garsų negalima esą išreikšti rusiškais raidėmis. Del tos priežasties žodžiai gali įgauti kitokią prasmę, iš to kartais galint pasidaryti net herezija prieš dogmatų (Aleksa 1975, 186).

Žinoma, toks laiškas Kauno gubernatoriui atspindi Valančiaus nepasitenkinimą spaudos draudimu. Teiginys, kad rusų ortografija netinka žemaičių kalbai bei atsisakymas naudoti *Evangelijas* skamba kaip Valančiaus kovos su draudimu spausdinti lotyniškais raidėmis pradžia. Žinoma, korektūros klaidų pasitaiko, bet jos nėra labai dažnos; yra keletas žodžių, kurie perrašant buvo pakeisti, praleisti – galbūt tai nepatiko Valančiui, pavyzdžiui: žodis *Pascha* (*Pirm dienos szwentos Pascha [weliku]* [...]) 163 *Evangelijose* praleidžiamas: *Пирмѣ деносѣ швентосѣ Велику* [...] 38; perrašant pakeista viena raidė, dėl to žodis įgavęs kitą reikšmę: *wienoy isz sabatu* 175 – *веноѣ ишѣ субату* 45; vartojamas visiškai kitas žodis: *negal regiet Karalistes Diewo* 140 – *не галь регѣтъѣ каралистесѣ дангаусѣ* 113. Tačiau apskritai Valančiaus susakyti *Evangelijos* perrašymo trūkumai nėra labai krintantys į akis, pakeitimų nėra tiek daug, kaip galėtų atrodyti iš jo laiško.

7. IŠVADOS. Pagal Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naują Įstatymą* (1816) parengtų *Evangelijų* (1865) autoriumi buvo laikomas Laurynas Ivinskis, tačiau atlikta filologinė analizė verčia tuo abejoti. Palyginus *Evangelijų* kirilikos ortografijos ypatybes su savarankiškai parengto 1865 metų Ivinskio *Kalendoriaus* kirilikos rašybos modeliu, matyti, kad šių darbų rusiškos ortografijos taikymo lietuvių kalbai koncepcija

skiriasi. Taip pat *Evangelijų* rašybos ypatybės skiriasi ir nuo daugelio kitų to meto perrašinėtojų darbų, pavyzdžiui, Mikuckio, Žilinskio, Praniausko, Liutostansko, Lelio, bet yra labai panašios į Krečinskio ortografijos ypatybės, o kai kurių žodžių rašymas rusiškais rašmenimis akivaizdžiai sutampa su Krečinskio.

Kad *Evangelijas* parengė ne vienas Ivinskis, bet ir Krečinskis, rodo ne tik istoriniai šaltiniai, bet ir kai kurie individualūs rusų abėcėlės taikymo bruožai: Ivinskis labai dažnai vartojo raidę <ə>, ją rašė ir dvibalsyje <ei>. Krečinskis ją rašė tik žodžių *eiti, esti* šaknyse ir žodžio pradžioje. *Evangelijose* grafemos <ə> žymėjimas labai panašus į Krečinskio, bet pasitaiko keletas pavyzdžių su <ei>, būdingų tik Ivinskiui.

*Evangelijų* tekstas nuoseklus, pakeitimų perrašant tekstą rusų raidėmis nėra daug. Dažniausiai perrašomi žodžiai žemaitinami, kartais sukuriama hipernormalizmai (priešdėlis *nuo-* vietoj *nu-*; žodžio *tūkstantis* rašymas *tuokstantis*), kurios liudija vieną iš *Evangelijų* rengėjų tikrai buvus Ivinskį.

Ivinskis pirmasis turėjo perrašyti tekstą, o vėliau Krečinskis turbūt tik redagavo jo ortografiją. Jei pats Ivinskis būtų redagavęs galutinį tekstą, jam būdingų rašybos ypatybių turėtų būti daugiau, tačiau *Evangelijose* dominuoja Krečinskio ortografijos sistema.

### *Literatūra ir šaltiniai:*

- ALEKNA, ANTANAS, <sup>2</sup>1975: *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Čikaga: Lituanistikos institutas.
- [GIEDRAITIS, JUOZAPAS ARNULFAS,] NAUJAS ISTATIMAS JEZAUS CHRISTAUS WIESZPATIES MUSU LIETUWISZKU LEŽUWIU ISZGULDITAS PAR JOZAPA ARNULPA KUNIGAYKSZTI GIEDRAYTI WISKUPA ŽIEMAYCZIU, ŽENKLINIKAI S. STANISLOWO, ISZSPAUSTAS PAS KUNIGUS MISSIONORIUS WILNIUJE 1816; LLTIB: B 4167.
- JONIKAS, PETRAS, 1972: *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje*, Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas.
- JONIKAS, PETRAS, 1987: *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje. Visuomeniniai lietuvių kalbos istorijos bruožai*, Čikaga: Lituanistikos instituto leidykla.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1994: *Knygnešių laikai. 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- PETKEVIČIŪTĖ, DANUTĖ, 1988: *Laurynas Ivinskis*, Vilnius: Mokslas.
- PRAŠMANTAITĖ, ALDONA, 2000: *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedis.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2004: „Lietuviška ir rusiška lietuviškų spaudinių kirilika 1864–1866 metais“, *Raidžių draudimo metai*, sudarė Darius Staliūnas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 139–173.
- АБЕЦЕЛЕ ЛЪТУВИШКАЙ-РУСИШКА, ДЕЛ НАУДОС ЛЕМЭНТОРИШКУ МОКЛИНИЙЧЮ судета Но Каммиссииос Рундавос Публично Апшвѣтимо ир палеј пас-

- танавийима Комитето Реданціо Каралистее Ленку ишспаўста. ВАРШАВА. Спаўстувее Комиссиіос Апшвѣтимо Публично. 1865; VUB: L<sub>R</sub> 4923.
- АБЕЦЕЛЕ ЖЕМАЙТИШКАЙ-ЛѢТУВИШКА. Ишдѡта пар исакима Јо Милестас Виряўсіоя Редитоя шяўрес-вакаро шалѣс М. Н. МУРАВЬЕВА. ВИЛЬНЮЕ. Спаўстувее А. Киркора. 1864; VUB: L<sub>R</sub> 72.
- ЕВАНГЕЛЕСЪ АНТЪ НЕДѢЛІОСЪ ДЕНУНЪ ИРЪ КИТУНЪ ШВЕНЧЮ, Куріосъ ира скайтомасъ Бажниціосъ Швентосъ паръ иштисусъ метусъ, пагаль Рима иредима. ЛЕТУВИШКАЙ ПАРАШИТАСЪ. ВИЛЬНЮЙ, СПАУСТУВЕНЪ Р. М. РОММА. 1865; LLТІВ: 23404.
- ИШГУЛЬДИМАЙ ШВЕНТУ ЕВАНЕЛІЮ АНТЪ ВІСУ НЕДѢЛІЮ ИРЪ ШВЕНЧЮ ИШТИСУ МЕТУ. ДАЛІСЪ ТРЕЧА. ВИЛЬНЮЙ Спаістувей А. Г. Сыркина. 1870; LLТІВ: В 2389-III.
- ИШЛАЙДЕНСЪ УГНИ, НЕ БЕ УЖГЯСІНСИ. ВИЛЬНА. Изданіе Русской Книжной Торговли А. Сыркина, Большая ул., собств. домъ № 88. 1888; VUB: L<sub>R</sub> 1074.
- КАЛЕНДОРІОСЪ УКИШКАСЪ АНТЪ МЭТУ ВЪШПАТѢСЪ 1865, ВИЛЬНА, въ Типографіі А. Сыркина. 1865; VUB: L<sub>R</sub> 2532.
- [Кантычкась арба книнга гѣсмю паръ Мотѣю Волончевски вискупа парвейзѣта ирѣ ишнае ишспауста. Вильнѡй, спаустувеиѣ А. Сыркина 1865]; VUB: L<sub>R</sub> 1283.
- КАУКАЗА НЕВАЛЬНИКАСЪ. ЛЯОНА ТОЛСТОИ (Партлумочита ишѣ рускишка). ВИЛЬНА. Типографія А. Сыркина, Большая ул., соб. д., № 88. 1891; VUB: L<sub>R</sub> 57.
- ЛѢТУВОСЪ КРЯУЧѢМЪ ДРАПАНУ СУКИРПИМА МОКСЛАСЪ скиримъ дель патьмокимаси. Сустатитасъ ирѣ ишдуотасъ нуогъ КАЗИМЯРА В. ЛЯЛИСЪ. СПАУСТУВЕ А. РЕЙНБЕРГЯ. Минтауіо, антѣ діджіосіосъ уличіосъ № 17. 1887; VUB: L<sub>R</sub> 2239.
- СЕНАСЪ АУКСА АЛТОРІОСЪ АРБА СУРИНКІМАСЪ ИВАЙРІЮ МАЛДУНЪ ИРЪ ГѢСМІОНЪ [...] ВИЛЬНЮЪ спаустувень Р. М. Ромма. 1866; LMAВ: 63847.
- ТРУМПАСЪ КАТЕХІЗМАСЪ Аукщяусей крашта виреснибей лійпантъ парашитасъ дѣль каталику януменесъ и моксулъ лейдамось ИШСПАУСТАСЪ ВИЛЬНЮЙ, Спаустувень Р. М. РОММА. 1865; LLТІВ: 909.

### *Daiva Litvinskaitė*

THE ORTHOGRAPHY OF THE LITHUANIAN CYRILLIC  
ЕВАНГЕЛЕСЪ (1865): LAURYNAS IVINSKIS AND  
JONAS KREČINSKIS

### Summary

The *Evangelijos* (1865) is a Lithuanian book compiled in the Cyrillic alphabet. It is based on an earlier Lithuanian book by Juozapas Arnulfas Giedraitis (1757–1838) *Naujas Istatimas* (1816), which was printed in Latin letters. Laurynas Ivinskis (1810–1881) was thought to

be a compiler of the *Evangelijos*. However, a comparison of its orthography with the spelling of the autonomously written *Kalendorius* of Ivinskis of 1865 demonstrates that the concept of Cyrillic orthography diverges greatly in those two Lithuanian texts. Still the orthography of the *Evangelijos* is analogous to Ivinskis' *Kalendorius* of 1866 that was compiled in collaboration a year later with Jonas Krečinskis (ca. 1820–after 1884). The most frequent words found in the Cyrillic based Lithuanian works by Ivinskis and Krečinskis have clearly demonstrated that the orthography of the *Evangelijos* was very similar to Krečinskis' model of that orthography. Philological analysis has shown that Ivinskis and Krečinskis might have worked together on the text of the Lithuanian *Evangelijos* in Cyrillic.

DAIVA LITVINSKAITĖ

Gauta 2005 m. vasario 25 d.

*University of Illinois at Chicago*

*Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures*

*UH 1628, MC/306*

*601 S. Morgan St.*

*Chicago IL 60607, U.S.A.*

*el. p.: ldaiva@yahoo.com*